

Haled Hoseini

HILJADU
ČUDEJNIH
SUNACA

Preveo
Nikola Pajvančić

 Laguna 

Naslov originala

Khaled Hosseini

A THOUSAND SPLENDID SUNS

Copyright © 2007 by ATSS Publications, LLC

First published in Great Britain 2007

Translation Copyright © 2008 za srpsko izdanje, LAGUNA

Ova knjiga posvećena je Harisu i Fari, koji su oboje *nur mog
oka, kao i ženama Avganistana.*

PRVI DEO

1.

Marijam je bilo pet godina kada je prvi put čula reč *arami*.

Desilo se to jednog četvrtka. Sigurno je bio četvrtak, jer se Marijam sećala da je tog dana bila uznemirena i odsutna, kao što je bivala samo četvrtkom, na dan kada je Džalil dolazio u *kolbu* da je poseti. Da prekrati vreme do trenutka kada će ga napokon ugledati kako nailazi kroz visoku travu i maše, Marijam se popela na stolicu i skinula majčin kineski servis za čaj. Servis za čaj bio je poslednja uspomena koju je Marijamina majka Nana imala od svoje majke, koja je umrla kada su Nani bile dve godine. Nana je volela svaku plavo-belo porcelansku posudu, vitki luk čajnika, rukom oslikane zebe i hrizanteme, zmaja na zdeli za šećer, koji je trebalo da štiti od uroka.

Baš je ta posuda iskliznula Marijam iz prstiju, baš je ona pala na podne daske u *kolbi* i razbila se.

Kada je Nana videla razbijenu zdelu, lice joj se zajapurilo, gornja usna zadrhtala, a oči, i ono ćoravo i ono zdravo, usmerile su se u Marijam tupo, ne trepćući. Nana je bila toliko besna da se Marijam bojala da će u majčino telo ponovo ući *džîn*. Ali džîn nije došao, bar ne tada. Nana je samo zgrabila Marijam za ruke, snažno je privukla ka sebi i kroz stegnute zube procedila: „Trapava mala *arami*. To mi je nagrada za sve što sam zbog tebe pretrpela. Da mi slomiš jedino što mi je ostalo od majke, trapava mala *arami*.“

Marijam tada nije shvatala. Nije znala da reč *arami* znači kopile. Niti je bila dovoljno odrasla da shvati nepravdu, da uvidi kako su krivi oni koji su *arami* začeli, a ne sam *arami*, čiji je jedini greh to što je rođen. Marijam *jeste* pretpostavila, po tome kako je Nana izgovorila tu reč, da je ružno i gadno biti *arami*, kao neki insekt, kao žohari koje je Nana većito gazila i metlom izbacivala iz *kolbe*.

Kasnije, kada je porasla, Marijam je razumela. Po tome kako je ta reč zvučala u Naninim ustima – više ju je siktala nego izgovarala – Marijam je osetila sav njen otrov. Razumela je tada šta Nana hoće da kaže, kako je *arami* nešto neželjeno, da je ona, Marijam, nezakonit stvor koji nikada neće imati zakonitog prava na ono što drugi ljudi imaju, na ljubav, porodicu, dom, prihvatanje.

Džalil nikada nije tako nazivao Marijam. Džalil je govorio da je ona njegov cvetić. Volela je da mu sedi u krilu dok joj on priča priče, kao onda kada joj je ispričao da je Herat, grad u kome se Marijam rodila godine hiljadu devetsto pedeset devete, nekada bio kolevka persijske kulture, dom pisaca, slikara i sufija.

„Tu nisi mogao nogu da pružiš, a da ne šutneš nekog pesnika u tur“, smejao se.

Džalil joj je ispričao priču o kraljici Gavhar Šad, koja je podigla čuvene minarete kao izraz svoje ljubavi prema Heratu. Opisao joj je zelena žitna polja Herata, voćnjake, lozu otežalu od sočnog grožđa, prepune natkrovljene gradske pazare.

„Ima tu jedno stablo pistaća“, rekao je Džalil jednoga dana, „a ispod njega, Marijam-džo, sahranjen je niko drugi do veliki pesnik Džami.“ Nagnuo se pa šapnuo: „Džami je živio pre više od petsto godina. Jeste. Jednom sam te tamo vodio, do tog drveta. Bila si mala. Sigurno se ne sećaš.“

Stvarno. Marijam se nije sećala. I mada je prvih petnaest godina svog života proživela u neposrednoj blizini Herata, Marijam nikada neće videti to slavno drvo. Nikada izbliza neće videti čuvene minarete, i nikada neće brati voćke iz heratskih

voćnjaka, niti hodati njegovim žitnim poljima. Ali kad god je Džalil tako govorio, Marijam ga je opčinjeno slušala. Divila se Džalilovom ogromnom znanju i iskustvu. Drhtala bi od ponosa što ima toliko učenog oca.

„Kakve debele laži!“, govorila je Nana pošto bi Džalil otišao. „Debeo mu novčanik pa debelo i laže. Nikada te nije vodio ni kod kakvog drveta. I ne daj mu da te očara. On je nas izdao, taj tvoj ljubljani otac. Izbacio nas na ulicu. Izbacio nas iz njegove otmene kućerine, kao da mu nismo ništa. I to laka srca.“

Marijam ju je pokorno slušala. Nikada se nije usuđivala da kaže Nani kako ne voli kada ona tako priča o Džalilu. Jer Marijam se u Džalilovom društvu nikada nije osećala kao *arami*. Sat ili dva svakog četvrtka, kada bi Džalil dolazio da je vidi, s osmesima, darovima i tepanjima, Marijam je osećala kako je vredna sve lepote i obilja koje život može da pruži. I zbog toga, Marijam je volela Džalila.

BEZ OBZIRA na to što je morala da ga deli s drugima.

Džalil je imao tri žene i devetoro dece, devetoro zakonite dece, i sva su ona za Marijam bila stranci. Bio je jedan od najbogatijih ljudi u Heratu. Bio je vlasnik bioskopa, koji Marijam nikada nije videla, ali ga joj je Džalil opisao kada ga je zamolila, te je tako znala da je pročelje prekriveno plavim i smeđim pločicama, da ima lože na balkonu i rešetkastu tavanicu. Dvostruka vrata vode u popločano predvorje gde su plakati za indijske filmove izloženi iza stakla. Utorkom, rekao je Džalil jednog dana, deca dobijaju besplatan sladoled.

Nana se na te reči mračno osmehnula. Sačekala je da on ode iz *kolbe* pre nego što se nacerila i rekla: „Tuđa deca dobijaju sladoled. A šta ti dobijaš, Marijam? Priče o sladoledu.“

Pored bioskopa, Džalil je imao i zemlju u Karohu, zemlju u Fari, tri prodavnice ćilima, dućan s odećom i crni bjuik „roud-master“, model iz pedeset šeste. Malo ko je u Heratu imao više

veza i poznanstava od njega. Bio je prijatelj s gradonačelnikom i guvernerom provincije. Imao je kuvara, šofera i tri domaćice.

Jedna od tih domaćica bila je i Nana. Sve dok stomak nije počeo da joj raste.

A kada se to desilo, po Naninim rečima, u čitavom Heratu je nestalo vazduha, kako su snažno uzdisali Džalilovi. Tazbina se zaklela da će pasti krv. Žene su zahtevale da je izbací. Nanin otac, prosti kamenorezac iz obližnjeg sela Gul Daman, javno je se odrekao. Osramoćen, spakovao je stvari, seo u autobus za Iran i više ga niko nikada nije video.

„Ponekad“, rekla je Nana rano jednog jutra, dok je hranila piliće pred *kolbom*, „žalim što mi otac nije bio od onih ljudi što imaju petlje da naoštre nož i urade ono što je časno. Možda bi tako bilo bolje za mene.“ Bacila je novu šaku zrnevlja u kokošarnik, zastala, pa pogledala Marijam. „Možda bi i za tebe tako bilo bolje. Nikad ne bi saznala šta si. Ali moj otac je bio kukavica. Nije imao *dil*, nije imao petlje za to.“

Ni Džalil nije imao *dil*, rekla je Nana, da uradi ono što je časno. Da se suprotstavi svojim, svojim ženama i tazbini, i prihvati odgovornost za svoj postupak. Umesto toga, iza zatvorenih vrata, brzo je sklopljen dogovor kako da se sačuva obraz. Sutradan je morala da skupi ono nešto malo stvari iz sobe za služinčad u kojoj je živela, pa da ode.

„Znaš šta je rekao svojim ženama, kako se branio? Da sam ga ja *prisilila*. Da sam ja kriva. *Didi*? Shvataš? Tako je to biti žena na ovom svetu.“

Nana je spustila posudu s hranom za piliće. Prstom je digla Marijaminu bradu.

„Pogledaj me, Marijam.“

Marijam ju je nevoljno poslušala.

Nana je rekla: „Upamti to sada, i upamti dobro. Kao što igla kompasa pokazuje na sever, muškarčev prst, kad optužuje, uvek nađe neku ženu. Uvek. Dobro to upamti, Marijam.“

2.

„Za Džalila i njegove žene, ja sam bila vinobojka. Pelin. Isto kao i ti. A ti se još nisi ni bila rodila.“

„Šta je vinobojka?“, upitala je Marijam.

„Jedan korov“, odgovorila je Nana. „Nešto što iščupaš pa baciš.“

Marijam se u sebi namrštila. Džalil se prema njoj nije ponašao kao prema korovu. Nikada. Ali Marijam je mislila da joj je pametnije da ne protivureči.

„Za razliku od korova, vidiš, mene su morali da presade, da mi pruže hranu i vodu. Zbog tebe. Takav je bio Džalilov dogovor s njegovima.“

Nana je rekla da je odbila da živi u Heratu.

„A zašto bih? Da ga gledam kako čitav dan vozika svoje *kinčini* žene po gradu?“

Rekla je da neće živeti ni u očevoj napuštenoj kući, u selu Gul Daman, koje se nalazilo na jednom strmom brdu dva kilometra severno od Herata. Rekla je da želi da živi u nekom dalekom, zabačenom mestu, gde komšije neće zuriti u njen trbuh, gde neće upirati prstom, gde se neće kikotati i gde je neće, što je najgore od svega, obasipati lažnom, neiskrenom dobrotom.

„A veruj mi“, rekla je Nana, „tvom ocu je i te kako laknulo što me neće gledati. To mu je savršeno odgovaralo.“

Proplanak je predložio Muhsin, Džalilov najstariji sin s prvom ženom Hadidžom. Nalazio se na rubu Gul Damana. Do njega se stizalo izlokanom, strmom stazom koja se odvajala od glavnog puta između Herata i Gul Damana. Stazu je s obe strane pratila do kolena visoka trava, prošarana belim i jarkožutim cvećem. Vijugala je uzbrdo do ravnog polja gde su se jablani i crne topole dizali ka nebu, a divlje žbunje gusto raslo. Odatle su se, levo, videli zarđali kraci guldamanske vetrenjače, a desno se, dole, pružao čitav Herat. Staza se okončavala pod pravim uglom u odnosu na širok potok pun pastrmki koji je doticao iz planina Safid-koh koje su okruživale Gul Daman. Dvesta metara uzvodno, ka planinama, nalazio se šumarak žalosnih vrba. U njegovom središtu, u senci vrba, nalazio se proplanak.

Džalil je otišao da izvidi. Pošto se vratio, rekla je Nana, zvučao je kao čuvar koji se hvali čistim zidovima i blistavim podovima svog zatvora.

„I tako nam je tvoj otac sagradio ovu pacovsku rupu.“

NANA SE JEDNOM zamalo nije udala, kada joj je bilo petnaest godina. Udvarač je bio neki momak iz Šindanda, mladi prodavac papagaja. Marijam je tu priču čula lično od Nane, i mada Nana tom događaju nije pridavala posebnu pažnju, Marijam je po čežnjivom svetlu u njenim očima videla da je ova tada bila srećna. Možda jedini put u životu, tih dana koji su prethodili venčanju, Nana je bila iskreno srećna.

Dok je Nana pričala tu priču, Marijam joj je sedela u krilu i zamišljala kako joj majku spremaju za svadbu. Zamišljala ju je na konju, kako se stidljivo osmehuje u zelenoj haljini s velom, dlanova crvenih od kane, razdeljka posutog srebrnim prahom, pletenica spleljenih sokom iz kore drveća. Videla je muzikante kako duvaju u šenaj i tuku po bubnju zvanom dōl, videla decu kako podvriskuju i jure.

A onda je, nedelju dana pred svadbu, u Nanino telo ušao džin. To Marijam nije moralo posebno da se objašnjava. Dovoljno je puta svojim očima videla kako to izgleda: Nana se naglo ruši, telo joj se napinje, koč, oči joj se prevrću, ruke i noge tresu kao da je nešto davi iznutra, pena joj na ustima, bela, ponekad ružičasta od krvi. Onda pospanost, užasna izgubljenost, nerazgovetno mumlanje.

Kada su vesti stigle do Šindanda, porodica prodavca papagaja otkazala je svadbu.

„Prepali se“, tako je to Nana sročila.

Venčаницa je nekud sklonjena. Posle više nije bilo udvarača.

NA PROPLANKU su Džalil i njegovi sinovi Ferhad i Muhsin podigli malu *kolbu* gde će Marijam proživeti svojih prvih petnaest godina. Sazidali su je od cigala pečenih na suncu i oblepili blatom i slamom. U njoj su bila dva gruba kreveta, drveni sto, dve stolice ravnih naslona, prozor i police zakucane za zidove, na koje je Nana stavila zemljane lonce i svoj voljeni kineski servis za čaj. Džalil je za zimu doneo novu furunu, a iza *kolbe* naređao cepanice. Napolju je postavio *tandur* za pečenje hleba, kao i ograđeni kokošarnik. Doneo je nekoliko ovaca, napravio im jasje. Rekao je Ferhadu i Muhsinu da iskopaju duboku jamu, stotinu koraka van kruga od vrba, pa iznad nje sagradio nužnik.

Džalil je mogao da unajmi radnike da sagrađe *kolbu*, rekla je Nana, ali nije.

„Tako ti on zamišlja pokajanje.“

PO NANINIM PRIČAMA o danu kada je rodila Marijam, niko nije došao da pomogne. To se desilo jednog kišovito, oblačnog dana u proleće pedeset devete, rekla je, dvadeset šeste jeseni četrdesetogodišnje, mahom mirne vladavine kralja Zahir-šaha.

Rekla je da se Džalil nije potrudio da pozove doktora, pa čak ni babicu, mada je znao da džin može ući u njeno telo i izazvati napad usred porođaja. Ležala je potpuno sama na podu *kolbe*, s nožem uza sebe, oblivena znojem.

„Kada me je mnogo zbolelo, zagrizla sam jastuk i vrištala u njega sve dok grlo nisam odrala. A ipak niko nije došao da mi obriše lice niti da mi dâ vode. A tebi, Marijam-džo, tebi se nikuda nije žurilo. Dva sam čitava dana zbog tebe ležala na tom hladnom tvrdom podu. Nit sam jela, nit spavala, samo sam se napinjala i molila da što pre izađeš.“

„Žao mi je, Nana.“

„Sama sam presekla vezu između nas. Zato sam imala nož.“

„Žao mi je.“

Tu bi se na Naninim usnama uvek pojavio spor, tegoban osmeh, osmeh večite optužbe ili nevoljnog praštanja, to Marijam nikada nije bilo jasno. Mlada Marijam nije pomišljala koliko nije pošteno što mora da se izvinjava zbog toga kako se rodila.

A kada joj to *jeste* sinulo, negde oko desete godine, Marijam više nije verovala u tu priču o svom rođenju. Verovala je u Džalilovu verziju, po kojoj je, mada je on bio na putu, sredio da Nanu odvedu u jednu bolnicu u Heratu, gde se o njoj starao doktor. Ležala je na čistom, pravom krevetu u dobro osvetljenoj sobi. Džalil je tužno odmahivao glavom kada mu je Marijam ispričala za nož.

Marijam je takođe sumnjala da se zbog nje majka mučila čitava dva dana.

„Kazali su mi da je sve bilo gotovo za manje od sat vremena“, rekao je Džalil. „Bila si dobra kćerka, Marijam-džo. Čak i dok si se rađala, bila si dobra kćerka.“

„On čak nije ni bio tu!“, prasnula je Nana. „Bio je u Taht-e-safaru, jahao sa svojim obožavanim prijateljima.“

Kada su mu javili da mu se rodila još jedna kćerka, rekla je Nana, Džalil je slegnuo ramenima, nastavio da timari konja i ostao u Taht-e-safaru još dve nedelje.

„Nije te ni u ruke uzeo sve dok nisi napunila mesec dana. A i onda samo da te jednom pogleda, da primeti kako ti je duguljasto lice, pa da te vrati meni.“

Marijam je s vremenom prestala da veruje i u taj deo priče. Da, priznao je Džalil, bio je na jahanju u Taht-e-safaru, ali kada su mu javili, nije slegnuo ramenima. Skočio je u sedlo i odjahao pravo u Herat. Uzeo ju je u naručje, prešao palcem preko njenih paperjastih obrva i pevušio joj uspavanku. Marijam nije zamišljala Džalila kako govori da joj je lice duguljasto, mada je to bila istina.

Nana je rekla da je ona odabrala ime Marijam, zato što se njena majka tako zvala. Džalil je rekao da je on odabrao ime zato što je Marijam, tuberoza, divan cvet.

„Tvoj omiljeni?“, pitala je Marijam.

„Pa, jedan od omiljenih“, odgovorio je on i osmehnuo se.

3.

Jedna od Marijaminih najranijih uspomena bila je na škripave gvozdene točkove kolica kako poskakuju po kamenju. Kolica su stizala jednom mesečno, puna pirinča, brašna, čaja, šećera, zejtina, sapuna, paste za zube. Gurala su ih dva Marijamina polubrata, obično Muhsin i Ramin, ponekad Ramin i Ferhad. Zemljanom stazom, preko kamenja i šljunka, oko rupa i žbunja, momci su na smenu gurali sve dok ne stignu do potoka. Tu su kolica morala da se isprazne i roba na rukama prenese preko vode. Onda bi momci preneli i kolica pa ih ponovo natovarili. Sledilo je još dvesta koraka guranja, ovog puta kroz bujnu, visoku travu i oko gustog žbunja. Žabe su im skakale s puta. Braća su terala komarce sa znojnih lica.

„On ima sluge“, rekla je Marijam. „Mogao je da pošalje nekog slugu.“

„Tako on zamišlja pokajanje“, rekla je Nana.

Zvuk kolica je zvao Marijam i Nanu napolje. Marijam će uvek pamtititi kako je Nana izgledala na Dan snabdevanja: visoka, koščata, bosonoga žena naslonjena na dovratak, ćoravog oka suženog u prerez, prkosno i podrugljivo prekrštenih ruku. Njena kratko postrižena, suncem obasjana kosa bila bi nepokrivena i neočešljana. Na sebi bi imala loše sašivenu sivu košulju zakopčanu do grla. Džepovi su bili puni kamenja velikog kao orasi.

Momci bi seli pored potoka i čekali da Marijam i Nana prenesu zalihe u *kolbu*. Dobro su znali da se ne približavaju na

više od trideset koraka, iako je Nana slabo ciljala, te je većina kamenova padala daleko od meta. Nana je vikala na momke dok je unosila džakove pirinča i nazivala ih imenima koja Marijam nije razumevala. Klela im je majke, gledala ih s mržnjom. Momci nikada nisu uzvraćali uvredama.

Marijam je bilo žao momaka. Ruke i noge su im sigurno mnogo umorne, mislila je sažaljivo, od guranja tog teškog tere-ta. Žalila je što ne sme da im ponudi vode. Ali ništa nije govorila, i ako bi joj mahnuli, nije uzvraćala. Jednom, da ugodi Nani, Marijam je čak i viknula na Muhsina, rekla mu da ima usta kao gušterovo dupe, a posle su je obuzeli griža savesti, sramota, i strah da će oni to preneti Džalilu. Nana se, međutim, tako slatko smejala, širom otkrivši trule zube, da je Marijam pomislila kako će opet doživeti napad. Pošto se smirila, pogledala je Marijam i rekla: „Dobra si ti kćerka.“

Pošto bi ispraznili kolica, momci su ih gurali nazad. Marijam bi čekala i gledala ih kako nestaju u visokoj travi i procvetalom korovu.

„Dolaziš?“

„Da, Nana.“

„Smeju ti se. Smeju. Čujem ih ja.“

„Dolazim.“

„Ne veruješ mi?“

„Evo me.“

„Znaš da te ja volim, Marijam-džo.“

UJUTRO SU IH BUDILI daleko blejanje ovaca i piskava svirala pastira iz Gul Damana, koji su vodili stada na ispašu na travnatoj padini. Marijam i Nana su muzle koze, hranile piliće i sakupljale jaja. Zajedno su pravile hleb. Nana joj je pokazala kako se mesi testo, kako se potpaljuje *tandur* i kako se spljeskano testo lepi za unutrašnje zidove. Nana ju je naučila i da šije,

da kuva pirinač i sve različite priloge: *šalkam* čorbu s repom, *sabzi* od spanača, karfiol s đumbirom.

Nana nije krila da ne voli posetioce – a zapravo ni ljude uopšte – ali su nekoliko pažljivo izabranih prijatelja predstavljali izuzetak. I tako je glavar Gul Damana, seoski arbab, Habib-han, bradat čovek sitne glave i krupnog trbuha, dolazio otprilike jednom mesečno, praćen slugom koji je nosio pile, ponekad čup *kičiri* pirinča ili korpu bojenih jaja za Marijam.

Onda je tu bila okruglasta postarija žena koju je Nana zvala Bibi-džo i čiji je pokojni muž bio kamenorezac i prijatelj Nani-nog oca. Bibi-džo je uvek pratila neka od njenih šest snaha i jedno ili dvoje unučadi. Hramala je i huktala do proplanka i veoma naglašeno trljala kuk dok je, uz bolan uzdah, sedala na stolicu koju joj je Nana primicala. Bibi-džo je uvek donosila nešto Marijam, kutiju dišleme-bombona, korpu dunja. Nani je donosila jadikovke na svoje sve slabije zdravlje, a onda abrove iz Herata i Gul Damana, koje je raspredala natenane i s uživanjem, dok joj je snaha ćutke i puna poštovanja sedela pored.

Ali Marijam je najdraži bio – sem Džalila, naravno – Mula Fejzulah, stari seoski učitelj Kurana, seoski *akunda*. Dolazio je jednom nedeljno iz Gul Damana da uči Marijam pet dnevnih namaza i recitovanju odlomaka iz Kurana, baš kao što je učio i Nanu kada je bila devojčica. Baš je Mula Fejzulah i naučio Marijam da čita, on je strpljivo gledao preko njenog ramena dok je nemo sricala a kažiprst oprezno zadržavala ispod svake reči, pritiskajući sve dok nokat ne pobeli, kao da će tako istisnuti značenje iz tih znakova. Mula Fejzulah ju je držao za ruku, vodio olovku u njoj uz uspon svakog *alef*, krivu svakog *be*, tri tačke svakog *se*.

On je bio suv, pogrbljen starac bezubog osmeha i bele brade što mu je visila do pupka. Obično je u *kolbu* dolazio sam, mada ponekad u društvu svog riđokosog sina Hamze, koji je bio nekoliko godina stariji od Marijam. Kada bi se pojavio u *kolbi*, Marijam bi poljubila Mulu Fejzulaha u ruku – bilo je to

kao da ljubi snop grančica pokriven tankim slojem kože – a on bi nju poljubio u čelo pre nego što će sesti unutra, da održe čas. Kasnije su sedeli pred *kolbom*, jeli pinjole i pijuckali zeleni čaj, gledali bulbule kako skakuću s drveta na drvo. Ponekad su išli u šetnju po bakarnom opalom lišću i između žbunja jove, uz potok i ka planinama. Mula Fejzulah je vrteo kuglice tespiha dok su hodali i drhtavim glasom pričao Marijam priče o svemu što je video u mladosti, na primer o dvoglavoj zmiji koju je našao u Iranu, o isfahanskom Mostu sa trideset tri luka; ili o lubenici koju je jednom rasekao pred Plavom džamijom u Mazaru, pa unutra video koštice kako obrazuju reč *Alahu* na jednoj, a *ekber* na drugoj polovini.

Mula Fejzulah je priznao Marijam da ponekad ne shvata značenje reči iz Kurana. Ali je rekao da voli čarobni zvuk arapskih reči dok mu se kotrljaju s jezika. Rekao je da ga teše, da mu smiruju srce.

„Tešiće i tebe, Marijam-džo“, rekao je. „Možeš ih prizvati u času nevolje i one te neće izneveriti. Božje te reči nikada neće izdati, dete moje.“

Mula Fejzulah je slušao priče isto koliko ih je i pričao. Kada bi Marijam govorila, njegova pažnja nikada nije lutala. Sporo je klimao glavom i zahvalno se osmehivao, kao da mu je ukazana neka počast za kojom je čeznuo. Marijam je bilo lako da Muli Fejzulahu ispriča sve što se nije usuđivala da ispriča Nani.

Jednog dana, dok su šetali, Marijam mu je rekla kako joj je krivo što ne sme da ide u školu.

„Mislim na pravu školu, akunda-sahibe. S učionicom. Kao druga deca mog oca.“

Mula Fejzulah je zastao.

Nedelju dana ranije Bibi-džo je donela vest da Džalilove kćeri Saida i Nahida idu u devojačku školu „Mehri“ u Heratu. Od tada su se po Marijaminjoj glavi premetale misli o učionicama i učiteljicama, prizori svezaka s linijama, stubaca brojki i perâ što ostavljaju tamne, debele tragove. Zamislila je sebe u učionici

s vršnjakinjama. Marijam je čeznula da stavi lenjir na hartiju i povlači važne linije.

„Znači, to želiš?“, upitao je Mula Fejzulah pogledavši je svojim toplim, vodnjikavim očima, s rukama iza pogrbljenih leđa, dok mu je senka turbana padala na bokor nakostrešenih ljutića.

„Da.“

„I hoćeš da od tvoje majke zatražim dozvolu.“

Marijam se osmehnula. Mislila je da sem Džalila na svetu nema nikoga ko je razume bolje od njenog starog učitelja.

„Šta onda ja da radim? Bog je u svojoj mudrosti svakom od nas dao slabosti, a prva među mnogim mojim je ta da tebi, Marijam, ništa ne mogu odbiti“, rekao je, dodirnuvši je po obrazu reumatičnim prstom.

Međutim, kasnije, kada je to rekao Nani, ona je spustila nož kojim je sekla luk. „A zašto?“

„Ako mala hoće da uči, pusti je, draga moja. Neka se obrazuje.“

„Da uči? Šta da uči, mula-sahibe?“, upitala je Nana oštro. „Šta to ima da se uči?“ Ošinula je Marijam pogledom.

Marijam se zagledala u šake.

„Kakva svrha od školovanja devojke kao što si ti? To ti je kao da se čisti pljuvaonica. A u tim školama ionako ništa korisno nećeš naučiti. Postoji samo jedno, jedno jedino što treba nekome kao što smo ti i ja, a to se ne uči u školi. Pogledaj me.“

„Ne bi trebalo tako da govoriš pred njom, dete moje“, rekao je Mula Fejzulah.

„Pogledaj me.“

Marijam ju je poslušala.

„Samo jedno. A to je: *tahamul*. Trpljenje.“

„Trpljenje čega, Nana?“

„O, ništa ne brini“, rekla je Nana. „Imaćeš ti vazda šta da trpiš.“

Onda je ispričala kako su Džalilove žene govorile za nju da je ružna, bedna kamenorešćeva kći. Kako su je terale da pere rublje napolju, na hladnoći, dok joj lice ne utrne a prsti ne zapeku.

„Takva ti je naša sudbina, Marijam. Žena kao što smo mi. Mi trpimo. To je sve što imamo. Shvataš? Sem toga, u školi će ti se smejati. Hoće. Zvaće te *arami*. Govoriće ti najgore reči. Neću to da dozvolim.“

Marijam je klimnula glavom.

„Da više nisam čula ni reč o školi. Ti si sve što imam. Neću da te izgubim zbog njih. Pogledaj me. Da više nisam čula ni reč o školi.“

„Budi razumna. Hajde, hajde. Ako mala hoće...“, zaustio je Mula Fejzulah.

„A ti, akunda-sahibe, uz sve dužno poštovanje, ti bi trebalo da znaš kako ne valja potpirivati te njene glupe ideje. Ako ti je zaista do nje stalo, onda joj pomози da shvati kako joj je mesto ovde, uz majku. Tamo za nju nema ničega. Ničega sem odbacivanja i bola. Znam ja to odlično, akunda-sahibe. *Znam*.“